

Politička cenzura i zabrana knjiga kroz povijest

Galić, Ana-Kristina

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:055024>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-11**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij informatologije

Ana-Kristina Galić

Politička cenzura i zabrana knjiga kroz povijest

Završni rad

Mentorica: prof. dr. sc. Jelena Lakuš

Osijek, 2021.

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za informacijske znanosti

Preddiplomski studij informatologije

Ana-Kristina Galić

Politička cenzura i zabrana knjiga kroz povijest

Završni rad

Društvene znanosti, informacijske i komunikacijske znanosti, knjižničarstvo

Mentorica:
prof. dr. sc. Jelena Lakuš

Osijek, 2021.

Prilog: Izjava o akademskoj čestitosti i o suglasnosti za javno objavljivanje

Obveza je studenta da donju Izjavu vlastoručno potpiše i umetne kao treću stranicu završnog odnosno diplomskog rada.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravio te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, datum

2407998305047
Ana-Kristina Galic
ime i prezime studenta, JMBAG

Sažetak

Rad se bavi problematikom političke cenzure i zabrane knjiga kroz povijest. Na početku se navodi kratka definicija cenzure, načini njezina provođenja, razlozi njezina postojanja, a ukratko se spominju i različiti tipovi cenzure, od kojih se u fokusu interesa ovoga rada nalazi politička cenzura. Kako bi se ilustrirala politička cenzura na djelu, navodi se nekoliko primjera političke cenzure kroz povijest, od drevne Kine preko nacističke Njemačke i fašističke Italije pa do demokratskog SAD-a. Kroz izabrane se primjere nastoji ukazati na kontinuitet postojanja fenomena cenzure sve do danas i pokazati da ona može negativno, ali i pozitivno utjecati na razvoj ljudskog društva.

Ključne riječi: cenzura, politička cenzura, zabranjene knjige, štetne knjige, fašizam, nacizam, demokracija

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Općenito o cenzuri.....	2
3. Politička cenzura	3
3.1. Cenzura u drevnoj Kini	4
3.2. Fašizam i nacizam	5
3.2.1. Nacistička Njemačka	5
3.2.2. Fašistička Italija.....	6
3.3. Komunizam	7
3.3.1. Sovjetski Savez.....	8
3.3.2. Jugoslavija	12
3.3.3. Kina	13
3.4. Demokracija na primjeru SAD-a.....	14
4. Zaključak.....	17
5. Literatura	19

1. Uvod

Ideju o potrebi cenzure prvi je put iznio grčki filozof Platon (427. pr. Kr. do 347. pr. Kr.) u staroj Grčkoj. On je, u svome djelu *Država*, tvrdio da se književna djela moraju očistiti od svega onoga što ne pridonosi razvoju duhovno snažnih i zdravih mladića. Platon je smatrao da je umjetnost sredstvo odgoja i u potpunosti je cijenio jedino didaktičku umjetnost koja koristi državi.¹ Cenzuru možemo pratiti od stare Grčke, kroz povijest, sve do danas. Iako cenzura, ako je kontrolirana, može biti i pozitivna, primjerice, kada ne želimo malu djecu izlagati nasilnim ili seksualno eksplicitnim sadržajima, najčešće ima negativne konotacije. Iz toga je razloga važno o njoj pisati i raspravljati, bilo da je riječ o političkoj, vjerskoj, društvenoj ili nekoj drugoj vrsti cenzure.

Rad se bavi problematikom političke cenzure dajući njen pregled kroz povijesna razdoblja i različite režime kako bi opravdao tvrdnju da politička cenzura nije ograničena samo na totalitarističke režime i diktatore, već je prisutna i u demokratskim društvima, pa čak i danas. Poglavlje nakon uvoda posvećeno je općenito cenzuri. U poglavlju je riječ o različitim tipovima cenzure kao i o različitim načinima njezina provođenja, a posebna će pozornost biti dana razlozima zabrane knjiga kroz povijest. Ovo poglavlje najavljuje središnju temu završnoga rada, a to je politička cenzura, o kojoj je riječ u trećem i središnjem poglavlju. U navedenom se poglavlju definira pojam političke cenzure. Zatim se navodi niz primjera političke cenzure, od vremena drevne Kine, poznate po spaljivanju privatnih knjižnica u vrijeme dinastije Čin (Qui), preko razdoblja totalitarističkih režima kakvi su bili fašizam i nacizam u vrijeme Drugoga svjetskog rata, poznatih po masovnim lomačama knjiga i rasnoj diskriminaciji Hitlerovih sljedbenika, te po vrlo dobro organiziranom sprečavanju objavljivanja štetnih knjiga, do komunističkog Sovjetskog Saveza, Jugoslavije i Kine. Pri tome se nastojala povući paralela između sustavne cenzure u Sovjetskom Savezu i Jugoslaviji. U istom se poglavlju, uz kratku raspravu o režimu Mao Zedonga, referira i na cenzuru u današnjoj Kini. Zadnje poglavlje posvećeno je cenzuri u demokratskim sustavima kao što je SAD. Na kraju se donosi zaključak o potrebi i smislu postojanja cenzure, napose one političke.

¹ Klanjac, Ana. Zabranjeno čitanje (3.dio): tehnike i načini cenzure. URL: <https://www.ziher.hr/zabranjeno-citanje-3-dio-tehnike-i-nacini-cenzure/> (2021-09-27)

2. Općenito o cenzuri

Hrvatska enciklopedija definira cenzuru kao „sustav administrativnih mjera koje poduzimaju državne, vjerske, stranačke i druge vlasti protiv objelodanjivanja, čitanja, širenja i posjedovanja, slušanja i gledanja nepoćudnih i za društvo opasnih tiskanih i rukopisnih knjiga, filmova, videokaseta i slične građe te radijskih i televizijskih emisija, kazališnih predstava i dr. Postupci koje poduzimaju vlasti protiv nepoćudnih knjiga i druge za društvo opasne građe razlikuju se od države do države i uvijek su odraz političkih ili vjerskih prilika u njima, a ovisе o procjeni vladajućih krugova o tome u kojoj mjeri tiskana ili izgovorena riječ ugrožava interese države i društva.“² Sličnu definiciju s tek ponekom razlikom iznosi i Aleksandar Stipčević u svom djelu *Cenzura u knjižnicama*: „Dok se pod cenzurom razumijeva sustav mjera koje poduzimaju vlasti ili oni koji tu vlast predstavljaju, za sprečavanje javnog iznošenja ideja i mišljenja koje vlasti drže oprečnim svojim interesima, odnosno onim moralnim i društvenim normama koje vrijede u određenoj sredini i vremenu, selekcija znači izbor knjiga što ih tržište nudi jedino na osnovi potreba knjižnice, kvalitete tih knjiga i posebno na osnovi potrebe kruga stvarnih ili potencijalnih korisnika knjižnice.“³

Kroz povijest su postojali različiti vidovi cenzure, od preventivne (obveza autora i izdavača da vlastima predaju rukopise prije njihova slanja u tiskaru, postavljanje povjerljivih i podobnih urednika listova i knjiga, nadzor planova rada nakladnika i tiskara, uskraćivanje financijske potpore izdavačima, itd.), preko autocenzure, do suspenzivne cenzure (pljenidba već tiskane građe, zabrana raspačavanja nepoćudnih tiskovina, sastavljanje popisa zabranjenih knjiga koje se nisu smjele držati u knjižnici, osuda autora na progonstvo, likvidacija autora, „bunkeriranje“ filmova, itd.).⁴ Knjiga je mogla biti cenzurirana zbog svoga sadržaja ili autora. Kada je u pitanju njen sadržaj to je bilo „lakše“ cenzurirati jer bi se cenzurirala samo određena knjiga pod određenim naslovom, a, naravno, autor bi potom bio „pod povećalom“, ali uglavnom ne bi zaplijenili ili zabranili i ostala njegova djela ako su bila unutar njihove ideje „dobra“ ili poželjnog, što je, naravno, variralo ovisno o povijesnom razdoblju i situaciji, ali isto tako i o tome tko je trenutno na vlasti. Kada bi knjigu napisao neki nepoželjni ili opasni autor, to, dakako, znači da bi sva (ili većina) njegovih djela bila cenzurirana, ako ne i u potpunosti

² Usp. Cenzura. // Hrvatska enciklopedija. URL: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=11246> (2021-09-18)

³ Usp. Stipčević, Aleksandar. Cenzura u knjižnicama. Zagreb: Filozofski fakultet, 1992. Str 30.

⁴ Usp. Cenzura. // Hrvatska enciklopedija. URL: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=11246> (2021-09-18)

zabranjena. Primjerice, velik broj knjiga Georgea Orwella je u vrijeme tenzija Hladnog rata u demokratskom SAD-u bio cenzuriran na način da su školski odbori zabranili čitanje njegovih knjiga za lekturu, pa čak i držanje njegovih knjiga unutar školske knjižnice.⁵

Knjige (kao i drugi mediji) mogle su biti cenzurirane iz brojnih razloga, no najčešće je to bilo iz političkih, vjerskih, moralnih i društvenih razloga.⁶ Kada je bila riječ o političkoj cenzuri, vlasti su cenzurirale sve one knjige koje su promovirale ideje koje se protive njihovoj trenutnoj ideologiji. Cenzura iz vjerskih razloga nije tolerirala ismijavanje ili bilo kakvo protivljenje teološkim stajalištima Crkve, njezinim temeljnim vjerskim i moralnim postulatima. Knjiga je mogla biti zabranjena i zbog neprimjerenog prikazivanja ili čak samo spominjanja ljudske seksualnosti. Naposljetku, knjiga koja je omalovažavala pripadnike etničkih skupina, koristila vulgarne izraze ili se doticala društveno kontroverznih tema kao što su, primjerice, istospolni brakovi, bila je zabranjena po društvenoj osnovi.⁷

Najteži i daleko najzloglasniji i najstrašniji tip cenzure kroz povijest bila je cenzura na političkoj osnovi. Strahote koje su se događale zbog različitih političkih uvjerenja koja su podržavali brojni fanatici nadilaze granice humanosti. Cenzura na političkim osnovama također je jedna od najorganiziranijih tipova cenzure, jer, za razliku od ostalih, ovaj oblik ima najviše pisanih zapisa o konkretnim pravilima kao i o načinima provedbe cenzure, odnosno što činiti s takvim knjigama, njihovim autorima i vlasnicima.⁸ Nažalost, neka od tih pravila su znala biti prilično nejasna ili općenita što je rezultiralo nedosljednim provođenjem cenzure.

3. Politička cenzura

Politička cenzura, dakle, podrazumijeva cenzuriranje na političkoj osnovi. Ona je direktno povezana s određenim likom vladara, bio to car, diktator ili neki moderni oblik vlade. Često

⁵ Usp. Karolides, N. J.; Bald, M.; Sova, D. B. 120 Banned Books, Second edition: Censorship histories of world literature. New York: Checkmark books, 2011. Str. 129-131.

⁶ Usp. Isto, str. VII.

⁷ Usp. Isto, str. 433.

⁸ Stipčević u svojim knjigama *O savršenom cenzoru iliti praktički priručnik za borbu protiv štetnih knjiga i njihovih autora* i *Cenzura u knjižnicama* govori puno o temi političke cenzure. Štoviše, u prvoj navedenoj knjizi postoji prilično opsežno poglavlje zvano "Što učiniti s piscima loših i opasnih knjiga?" u kojem autor navodi konkretne primjere kazni za one koji su napisale knjige koje su se držale opasnim i lošim. U obje knjige spominju se i brojni popisi zabranjenih autora, kao što je, primjerice, popis engleskih i sjevernoameričkih autora kojeg su nacionalsocijalisti izdali kako bi narod znao što ne čitati i posjedovati, a na kojem se našlo 1520 autora čija se djela nisu smjeli čitati u Njemačkoj.

korišteni izraz „cenzurirano na političkoj osnovi“ sugerira da je riječ o vladaru ili strogoj vladi koja ne dopušta svojim građanima slobodu informacija, ideja ili čak mišljenja. Nažalost, takva zamisao je previše često i stvarnost kada pogledamo u prošlost, a posebice u 20. stoljeće. No ona nije limitirana samo na vladavine diktatora poput Adolfa Hitlera u nacističkoj Njemačkoj, Josifa Staljina u komunističkom Sovjetskom Savezu, Suhartoa u Indoneziji, Augustoa Pinocheta u Čileu i Sania Abacha u Nigeriji.⁹ Zamisao da politička cenzura postoji samo u autoritarnim državama je kriva jer se ona pojavljuje i u zapadnim demokratskim zemljama kao što je SAD koji to redovito prakticira putem svojih školskih odbora i sličnih udruženja građana.¹⁰ Ono što se može primijetiti, a vladari su već odavno znali, jest da je knjiga više od riječi na papiru. Knjiga je ideja i može ljude potaknuti na brojne nove pokrete ili čak revolucije, zbog čega su oni koji su trenutno bili na vlasti osjetili da je neophodno zabraniti takve knjige kako ne bi bili svrgnuti s vlasti. Stipčević baš tako opisuje situaciju u komunističkom SSSR-u gdje je nova, revolucionarna, vlast u knjižnicama poduzimala odmah dvije stvari – čistila ih je od knjiga u kojima su se iznosile ideje suprotne njihovim idejama i u isto vrijeme sprečavale nabavu takvih knjiga.¹¹

Ono što je važno naglasiti jest da cenzura nije nužno značila smrt neke knjige ili autora, štoviše, često se događalo da baš te knjige postanu klasici. Postoje različita mišljenja zašto je tomu tako, no jedno od najzanimljivijih je da zabranjene knjige baš bude interes znatiželjnih čitatelja koji žele doznati zbog čega je točno ta knjiga zabranjena. Rezultat toga je da su se kroz povijest, a naročito u režimima totalitarizma i diktature, zabranjene knjige i dalje širile među ljudima.¹²

3.1. Cenzura u drevnoj Kini

Prvi pokušaji političke cenzure zabilježeni su u drevnoj Kini što nije začuđujuće imajući u vidu činjenicu da su Kinezi prvi počeli proizvoditi papir, prvi tiskali knjige i koristili drvorez te imali vrlo stroge monarhe. Prvi zabilježeni primjer datira iz 213. godine prije Krista, u vrijeme vladavine dinastije Čin (Qin). Cenzuru je tada uveo car Č'in Ši-huang (Qin Shi Huang). Ovaj

⁹ Usp. Isto, str. 1.

¹⁰ Isto.

¹¹ Stipčević, Aleksandar. Cenzura u knjižnicama. Zagreb: Filozofski fakultet, 1992. Str. 26.

¹² Usp. Stipčević, Aleksandar. O savršenom cenzoru iliti priručnik protiv štetnih knjiga i njihovih autora. Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske, 1994. Str. 202.-203.

car je daleko poznatiji po svom doprinosu Kineskom zidu i vojnicima od terakote koje je dao napraviti za svoju grobnicu jer je bio opsjednut idejom besmrtnosti.¹³ Tog istog cara je brinulo što njegovi podanici čitaju, jer time počinju formirati vlastita mišljenja pa ih je onda teže kontrolirati. Iako je postotak ljudi koji su znali čitati bio vrlo mali, to je i dalje brinulo cara, pogotovo jer su baš oni preispitivali vlast, sumnjali u cara i čak znali pokazati otvoreno neprijateljstvo, a to je, naravno, bio problem.¹⁴ Car nije sam znao riješiti taj problem, ali njegov je savjetnik Li Ssu predložio da oduzmu kompletne privatne knjižnice pojedincima za koje su sumnjali ili znali da su moguća opasnost. To im je uštedilo puno vremena, jer nisu morali više pregledavati jednu po jednu privatnu knjižnicu kako bi našli određene štetne knjige.¹⁵ Ishod te ideje bilo je spaljivanje svih knjiga u carstvu, osim onih u jedinoj pošteđenoj knjižnici u carskoj palači. Kako bi bio siguran od ponovnog objavljivanja štetnih knjiga naredio je pogubljenje 470 učenih ljudi.¹⁶

3.2. Fašizam i nacizam

3.2.1. Nacistička Njemačka

Politička cenzura nije bila poznata samo drevnoj Kini, nego i suvremenijim društvima kao što su bila ona u nacističkoj Njemačkoj i u fašističkoj Italiji. Hitler i njegova Nationalsocijalistička partija nisu bili nejasni što se cenzure tiče. Vrlo brzo nakon što je Hitler došao na vlast, 4. veljače 1933. godine donijeli su *Propis o zaštiti njemačkog naroda* kojim se javnim knjižnicama naređuje da ne drže i ne posuđuju knjige boljševičkog, marksističkog, internacionalističkog, pacifističkog ili ateističkog sadržaja. Tim knjigama je trebalo pridružiti i knjige židovskih autora bez obzira na sadržaj.¹⁷ Tiskanje nepoželjnih djela nastojali su spriječiti ograničavanjem isporuke papira što je bila, u mnogim režimima, vrlo česta mjera. O tome koji će časopis, primjerice, dobiti papir za tisak i u kojim količinama, odlučivala je Goebbelsova *Reichskulturkammer* (Komora za kulturu Njemačkoga Carstva).¹⁸ Možda najpoznatiji nacistički cenzorski postupak bio je zloglasno masovno spaljivanje knjiga na lomači kada je

¹³ Müller, Claudius Cornelius. Qin Shi Huang // Encyclopedia Britanica. URL: <https://www.britannica.com/biography/Qin-Shi-Huang> [2021-07-06]

¹⁴ Usp. Stipčević, Aleksandar. Nav. dj. (1994.), str. 86-88.

¹⁵ Isto.

¹⁶ Isto.

¹⁷ Stipčević, Aleksandar. Nav. dj. (1992.), str. 81.

¹⁸ Stipčević, Aleksandar. Nav. dj. (1994.), str.26.

oko 40 000 njemačkih studenata 10. svibnja 1933. godine zapalilo preko 25 000 knjiga „ne-njemačkih“ autora.¹⁹

Jedan od najpoznatijih knjiga nacističkog režima svakako je knjiga Adolfa Hitlera *Mein Kampf* ili *Moja borba*. To je autobiografska knjiga u kojoj Hitler govori o svojim moralnim stajalištima, ideologiji, antisemitizmu, te njegovim planovima za budućnost Njemačke. Nedavno, 2015. godine isteklo je 70 godina od Hitlerove smrti, odnosno smrti autora, čime je isteklo i autorsko pravo na tu knjigu koje je do tada držalo Bavarsko državno ministarstvo financija.²⁰ Kada je knjiga prvi puta objavljena, 18.7.1925. u Münchenu, digla je veliku prašinu. U SAD-u su dolazile stotine pisama uzrujanih Židova koji su zahtijevali njenu zabranu. Imala je izuzetno uvredljiv sadržaj ponajviše prema Židovima, ali i svima onima koji nisu bili pripadnici takozvane arijevske rase koju je Hitler zagovarao kao jedinu čistu rasu. Govor mržnje prožimao se kroz cijelu knjigu kao i ostale opasne Hitlerove ideje. Iz toga je razloga *Mein Kampf* zabranjivan diljem svijeta, u Njemačkoj, SAD-u, Poljskoj, Čehoslovačkoj, Velikoj Britaniji, itd.²¹ Zanimljivo je da je Vjačeslav Molotov, premijer SSSR-a u razdoblju od 1930. do 1941. godine, smatrao da je neophodno da SSSR pojača svoj vojni budžet jer je bio zabrinut zbog Hitlerovih ideja o proširenju Njemačke na područje Rusije i baltičkih zemalja izloženih u *Mein Kampf*. Nije poznato je li sama knjiga ikada bila zabranjena.²²

3.2.2. Fašistička Italija

Nacionalsocijalisti su svoju praksu cenzure prenijeli i u Rim nakon kapitulacije Italije 1943. godine pa su tako, primjerice, oduzimanjem papira pojedinim novinama uspjeli spriječiti njihovo daljnje izlaženje. Iako im se Mussolini suprotstavio, ne zato što mu je bilo stalo do slobode tiska ili vlastitog naroda, nego stoga što je u to vrijeme Italija postala svojevrsna njemačka okupacijska zona, bilo je to bezuspješno.²³

¹⁹ United States Holocaust Memorial Museum. URL: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/book-burning> (2021-06-28)

²⁰ Globačnik, Matko. Prikaz knjige – Adolf Hitler, "Mein Kampf. Eine kritische Edition ", 2016. URL: <https://historiografija.hr/?p=8044> (2021-07-07)

²¹ Usp. Karolides, N. J. et.al. Nav. dj., str. 119.

²² Isto.

²³ Usp. Stipčević, Aleksandar. Nav. dj. (1994), str.71

Talijanski fašisti su i sami koristili brojne druge metode cenzure još od kada su došli na vlast 1922. godine. Osim što su prakticirali preventivne metode sprječavanja tiskanja knjiga, koristili su i mjeru zapljene knjiga nakon izlaska u tisak u slučaju ako im je koja promakla. Kada su fašisti uspostavili potpuni nadzor nad proizvodnjom knjiga, časopisa i novina, donijeli su zakon kojim su predvidjeli da su tiskare dužne lokalnim prefekturama predati po tri primjerka svake tiskovine. Ako bi nadležni činovnici vidjeli da se neka tiskovina protivi fašističkoj ideologiji, zaplijenili bi cijelu nakladu. Ako nisu bili sigurno je li sadržaj tiskovine opasan ili ne morali su se obratiti Uredu za tisak i tražiti njihovo stručno mišljenje.²⁴ Šef jednog takvog ureda u periodu od kraja 1937. do početka 1938. godine bio je Dino Alfredi koji je tvrdio da je u tom razdoblju pročitano 10 217 knjiga, 81 dnevni list, 132 časopisa koji su bili političkog sadržaja i 3860 drugih periodičkih publikacija.²⁵ Već sam broj pregledane literature govori o količini uloženog truda u cenzuru neželjene štampe. Jednako su tako fašisti, odnosno Ministarstvo unutrašnjih poslova u suradnji s Uredom za tisak, sastavili popise novina i časopisa koji se ne smiju unositi u zemlju, želeći na taj način spriječiti cirkuliranje knjiga koje na bilo koji način govore protiv fašističke ideologije ili su suprotne njihovim idealima. Posebnim su dekretima zabranjivane pojedine knjige za koje se smatralo da su posebno opasne po državu i režim.²⁶ Za slučaj da su im neke knjige promakle, pa tako uspjele biti tiskane ili donesene, postojale bi kazne slične onima nacionalsocijalista, što je, nažalost, u većini slučajeva rezultiralo smrtnom kaznom.²⁷

3.3. Komunizam

Iako je komunizam je bio zamišljen kao savršeno, besklasno društvo u kojem su svi ljudi jednaki i u kojoj nema privatnoga vlasništva nego se cijeli sustav temelji na uspostavi zajedničkog vlasništva, pokazalo se da je njegova stvarnost bila bitno drukčija te da ga je ponajprije karakterizirao politički sustav totalitarne jednostranačke vlasti.²⁸

²⁴ Usp. Isto, str. 71

²⁵ Usp. Isto.

²⁶ Isto, str. 82

²⁷ United States Holocaust Memorial Museum. URL: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/book-burning> (2021-06-28)

²⁸ Komunizam. // Hrvatska enciklopedija. URL: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=32694> (2021-09-27)

3.3.1. Sovjetski Savez

Najpoznatiji primjer komunističke zemlje zasigurno je Sovjetski Savez ili Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR). Novu sovjetsku državu utemeljio je Lenjin, inteligentan i organiziran čovjek koji je skinuo s trona ruskog cara Nikolaja Aleksandroviča Romanova i cijelu njegovu obitelj te preuzeo vlast nad Rusijom. Smatrao je da je nužno kontrolirati tisak i to ponajprije prakticiranjem mjere ograničavanja dostave papira tiskarama, mjere koja se zadržala u SSSR-u još jako dugo.²⁹ Prema Lenjinu, uloga knjižničara je bila od velike važnosti u socijalističkom društvu, te je knjižničar morao zbog toga pažljivo pratiti sve što se od njega očekivalo. Neka od očekivanja su bila da knjižničar mora mijenjati svoje mišljenje u skladu s promjenom mišljenja partije, mora slijepo slijediti ideje partije kao i provoditi je u svojim knjižničarskim zadacima. Jako je važno i da knjižničar bude aktivan u propagandi vladajuće stranke, jer knjižničar ima i bitan zadatak odgoja „mladog naraštaja u duhu marksizma-lenjinizma i sovjetskog patriotizma, ali i u preodgajaju starijeg naraštaja koji se teže oslobađa ideoloških i religioznih naslaga iz predrevolucionarnih vremena“.³⁰

Brojne su knjige bile cenzurirane i zabranjene u sovjetskoj Rusiji. Najpoznatiji je svakako primjer knjige *Doktor Živago* Borisa Pasternaka. Njen rukopis je iz SSSR-a prokrijumčaren preko Berlina do nakladnika Giangiacome Feltrinellija iz Milana u Italiji. Vlasti SSSR-a su pokušale spriječiti objavljivanje romana, ali uzalud. Čak su kontaktirali i vođu Komunističke partije u Italiji, Pamira Togliattija, ali također bezuspješno te je knjiga objavljena 1957. godine. Štoviše, sva drama koju je SSSR izazvao svojim miješanjem je Feltrinelliju dala izliku da pokuša napraviti što veći politički skandal i tako izazove interes potencijalnih čitatelja. Njegova ideja je uspjela i roman je doživio veliki uspjeh diljem cijelog svijeta pa je kasnije snimljen i istoimeni film temeljen na tom romanu. Boris Pasternak je 1957. godine dobio Nobelovu nagradu baš zbog kontroverze tog romana.³¹ Tek je 1987. godine *Doktor Živago* objavljen i u SSSR-u nakon što je Gorbačov, tadašnji predsjednik, uveo novu demokratsku reformu i

²⁹ Stipčević, Aleksandar. Nav. dj. (1992), str. 25

³⁰ Isto.

³¹ Opširnije o tom slučaju vidjeti u: Finn, Peter; Couvee, Petra. *Afera Živago: Kremlj, CIA i bitka za jednu zabranjenu knjigu*. Zagreb: Profil, 2015. Str. 9.-24.

dopustio javnosti čitanje Pastenakove knjige, skoro 30 godina nakon autorove smrti 1960. godine.³²

Još jedan možda nekima manje poznat primjer je *Arhipelag Gulag* Aleksandra Solženjicina u kojem autor govori o užasima koji su se događali u Sovjetskom Savezu – ponajviše o prisilnim radnim logorima ili gulazima. Većina ljudi poslana u gulage bili su nevini ljudi koji su kažnjeni isključivo zato što su imali drugačija politička mišljenja. Najtužnije je to što je Aleksandar Solženjicin pisao prema osobnom iskustvu, jer je i on bio zatočen u gulagu 8 godina (od 1945. do 1953.). Cijela knjiga je zapravo njegova osuda SSSR-a za nehumane zločine nad vlastitim narodom te za smrt milijuna ljudi u gulazima. Naravno da je knjiga bila potpuno cenzurirana i zabranjena u Sovjetskom Savezu, ali ju je Solženjicin uspio objaviti ilegalno u inozemstvu kao samoizdat i to 1973. godine u Parizu. Solženjicin je 1970. godine osvojio Nobelovu nagradu za književnost. Nažalost, bio je tužen i na brojne druge načine osuđivan unutar Sovjetskog Saveza, te je *Arhipelag Gulag* prvi puta bio objavljen u SSSR-u tek 1989.³³

Još jedan primjer političke cenzure je ukrajinski pisac Jurij Badyzo, u vrijeme kada je Ukrajina bila sastavni dio SSSR-a. Badyzo je napisao knjigu od oko 1400 stranica u kojoj je opisao sve neprilike u sovjetskoj republici Ukrajini. Na njegovu žalost, policija je doznala za to i provalila u njegov stan te mu oduzela rukopis. No, tu nije bio kraj, jer je Badyzo ponovno napisao knjigu istog sadržaja. Policija je ponovno za to saznala te mu opet oduzela rukopis nastojeći pod svaku cijenu onemogućiti tiskanje te knjige i njezino distribuiranje na Zapad. Ovaj puta je Badyzo osuđen na sedam godina zatvora i pet godina prognanstva. Kakva je njegova sudbina bila na kraju, nije poznato.³⁴ Iz svih je prethodnih primjera vidljivo da Sovjeti nisu bili popustljivi što se tiče kazni za neposluš.

U opasnosti od kažnjavanja nisu bili samo autori već i vlasnici knjiga. Lenjin je još 1920. godine potpisao dekret u ime Savjeta narodnih komesara kojim se nacionaliziraju svi fondovi knjiga i druga tiskana građa koji pripadaju privatnicima, a na kraju dekreta se napominje da će vlasnici koji su zatajili kolekcije knjiga i drugu tiskanu građu biti progonjeni.³⁵ Kazneni je zakon nešto kasnije promijenjen pa je za sve one koji se ogriješe o posjedovanje zabranjenih knjiga bila predviđena kazna zatvora od šest mjeseci do sedam godina ili izgnanstvo iz mjesta

³² Usp. Karolides, N. J. et.al. Nav. dj., str. 44.-49.

³³ Usp. Isto, str. 71-77

³⁴ Stipčević, Aleksandar. Nav. dj. (1994.), str.14.

³⁵ Isto, str. 86.

boravka na razdoblje od tri do pet godina.³⁶ Iako je zakonom bila određena kazna zatvora, nije bila rijetkost slanje zatvorenika i u koncentracijske logore u kojima su zatvorenici nerijetko umirali prije izvršenja roka kazne. Osim neopisivog fizičkog napora i loših životnih uvjeta, također je bilo naglašeno da zatvorenik ne smije posjedovati olovke i papir koje bi koristio za pisanje, ali isto tako postojala je i stroga zabrana čitanja knjiga i novina.³⁷ Na taj je način bi pojedinac, povrh fizičke iznemoglosti, bio u potpunosti izoliran od vanjskog svijeta.

Zasigurno je uz logore jedna od najgorih kazni bila umobolnica. Sovjeti se nisu ustručavali pojedinca proglasiti ludim i onda ga poslati u umobolnicu na „liječenje“. To, naravno, nije bilo pravo i stručno liječenje koje poznajemo danas, ali nije bilo niti stručno liječenje koje je u to vrijeme postojalo, jer je za „liječenje“ sada bilo nadležno Ministarstvo unutarnjih poslova, a ne Ministarstvo zdravlja. Iako se ta mjera čini nelogičnom, riječ je zapravo o pomno osmišljenoj ideji prema kojoj se liječnik ili psihijatar prema „pacijentu“ ponašao kao službenik policije. No, ako se izgnanstvo čini kao blaga opcija, to je varka. pisci koji su bili protjerani su zapravo često bili pod posebnim nadzorom ili „pod povećalom“, pa su morali biti izrazito oprezni po pitanju toga kako se ponašaju, što govore, s kime se druže, ali ponajviše što objavljuju.

Jedan od najpoznatijih izgnanika bio je sovjetski političar Lav Trocki koji je bio prognan iz zemlje jer se, iako je bio iznimno odan Lenjinu i boljševičkoj revolucionarnoj ideji (pa čak do te mjere da je završio u logoru zbog nje), protivio Staljinu i njegovim idejama, te ga je čak kritizirao. No, i nakon progonstva je bio politički vrlo aktivan te je razvio i vrlo uspješnu književnu djelatnost, pišući o Staljinu i SSSR-u u negativnom kontekstu, što je bilo apsolutno neprihvatljivo u to vrijeme. U progonstvu je bio likvidiran 1940. godine.³⁸

Daleko najpoznatija kazna u Sovjetskom Savezu je bila smrtna kazna i to najčešće strijeljanjem. Na taj način ubijeni su brojni pisci, ali točan broj nikad neće biti poznat jer Rusija niti poslije raspada SSSR-a nije objavila nikakvu dokumentaciju o tome.³⁹ Među ubijenim piscima bili su Isaak Babelj, Mihail Kolcov, Osip Mendelštam, Boris Piljnjak i drugi. Svi oni su bili vjerni novoj vlasti i ubrajali su se među najbolje predstavnike sovjetske literature, ali ni to nije bilo dovoljno da ih spasi od okrutne političke cenzure.⁴⁰

³⁶ Isto, str. 85.

³⁷ Isto, str. 140.

³⁸ Lav Trocki. // Hrvatska enciklopedija. URL: <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=62394> (2021-09-27)

³⁹ Stipčević, Aleksandar. Nav. dj. (1994.), str. 179.

⁴⁰ Isto, str. 179.

Sovjeti su bili vrlo kreativni pa, kada nisu htjeli imati baš toliko loš ugled, su odlučili „navesti“ pisca da se „sam ubije“ kako oni ne bi bili odgovorni za njegovu smrt. Jedno takvo „samoubojstvo“ počinili su Sovjeti nad Majakovskim (1893-1930). Dvorski pjesnik Vladimir Majakovski bio je najbolji i najpoznatiji agitpropovac u Sovjetskom Savezu, najprije u vrijeme Lenjina, a zatim i Staljina.⁴¹ S vremenom se Majakovski počeo mijenjati ne slažući se više s idejama Sovjeta i to je svima postalo vidljivo, a Sovjeti nisu smjeli dopustiti da narod primijeti te promjene i tako dođe do sumnji u vlast. Zbog toga ga je policija uhvatila i „uspjela nagovoriti“ da se mora žrtvovati za revoluciju i međunarodni radnički pokret. Poznato je da je čak sam Majakovski napisao oprostajno pismo, a u novinama, biografijama, enciklopedijama i drugim izvorima je dugo vremena pisalo da se Majakovski ubio u trenutku duševne krize. Državna vlast je to „samoubojstvo“ toliko pomno izvela da nitko nije posumnjao u njegovu istinitost. Tek nakon nekoliko desetljeća, za vrijeme Gorbačovljeve vlasti 1980-ih godina, otkrila se istina.⁴²

SSSR je osim zatvora, umobolnica, gulaga, prognanstva, „likvidiranja“, strijeljanja i navodnih „samoubojstava“ imao plan čak i kako kazniti nepoćudne pisce koji su već umrli. Shvatili su da ako država uspije stvoriti dovoljno neprijateljsko raspoloženje naroda ili barem jednog dijela naroda protiv pojedinog pisca, onda država više ne mora sama oskvrnuti piščev grob, jer će to svojevolumno napraviti taj narod. Primjer toga bio je već navedeni Boris Pasternak koji je proglašen narodnim neprijateljem i protiv kojeg se vodila velika propaganda kao o izdajici sovjetskoga naroda. Kada je najavljeno tiskanje njegovog romana *Doktor Živago* u SSSR-u (1989.) narod je njegov grob u Peredelkinu samoinicijativno devastirao i oskvrnuo, čak nekoliko puta.⁴³

Potrebno je još samo dodati sudbinu svih štetnih i nepoćudnih knjiga i rukopisa (knjige koje se nisu slagale ili su se čak izravno protivile idealima komunizma i socijalizma) koji su bili zaplijenjeni od strane Sovjeta. Većina te građe je bila jednostavno uništena, najčešće spaljivanjem. Sovjeti su jedno vrijeme pokušavali, po uzoru na Kineze, koristiti štetne knjige kao stari papir, ali ubrzo su shvatili da je to previše riskantno jer su knjige dospijevale na crno tržište. Bilo je očito da je jedino sigurno spaljivati ih i to uz izravan nadzor policije.⁴⁴

⁴¹ Isto, str. 184.

⁴² Usp. Isto.

⁴³ Usp. Isto, str. 186.

⁴⁴ Usp. Isto, str. 133.

3.3.2. Jugoslavija

Zanimljivo je da u Jugoslaviji nije postojao niti jedan službeni zakon o preventivnoj cenzuri. Iako takav zakon nije postojao na papiru, preventivne cenzure je bilo i to u velikoj mjeri, samo što je ona bila nevidljiva i time službeno nepostojeća.⁴⁵ Takav oblik cenzure je zapravo prilično jednostavno postignut, ako se gleda s današnjeg stajališta. Da bi knjiga mogla biti objavljena, morala je proći postupak recenzije i dobiti pozitivnu recenziju, uostalom, kao i danas, no konačnu je odluku o financiranju donosilo odgovarajuće Vijeće Skupštine Republičke zajednice kulture. Važno je dodati da taj postupak nije predviđen zakonom, već jednim internim pravilnikom te Zajednice.⁴⁶ Za razliku od preventivne cenzure koja se odnosila na zabranu tiskanja knjiga unutar države i nije imala nikakve službene zakone, Jugoslavija je uvela vrlo jasne i precizne zakone o unošenju štetnih knjiga. Kazna kršenja toga zakona je znala biti i jedna do dvije godine zatvora.⁴⁷

Za razliku od Sovjeta i njihovih gulaga koji su bili obično smješteni u hladnom Sibiru i okruženi nepreglednim prostranstvima smrznute zemlje, pa je iz njih bijeg bio gotovo nemoguć, jugoslavenski su komunisti političke zatvorenike smještali na Goli otok, usamljeni otok na Jadranskom moru. Okružen kilometrima pučine, s njega je, kao i iz sibirskih gulaga, bilo isto tako gotovo nemoguće pobjeći. Otvoren je 1949. godine kao koncentracijski logor, a bio je poznat je po surovim kažnjeničkim uvjetima, torturama i teškom prisilnom radu. Postao je zatvor tek 1956. godine i od tada pa sve do 1988. godine kada je ukinut procjenjuje se da je kroz njega prošlo između 17 000 do 32 000 zatvorenika, dok broj ubijenih i umrlih nije poznat.⁴⁸ Na Golom otoku su se našli svi oni koje je režim smatrao opasnim za društvo, što su često bili i mnogi autori koji su pisali djela koja su se ili protivila režimu ili ga prikazivala u nepovoljnom svjetlu.⁴⁹ Goli otok primjer je okrutnosti i pokazatelj kako se prije plašio narod kako bi ga se natjeralo da se ponaša unutar traženih normi. Prenošenje kamenja s jedne strane otoka na drugi pod žestokim sredozemnim sunce katkad je bilo gore i od smrtne kazne, koja nije bila rijetkost kao ni kod Sovjeta. No, točan broj svih takvih žrtava komunističkog režima nije poznat.⁵⁰

⁴⁵ Usp. Isto, str 13.

⁴⁶ Isto, str. 13.

⁴⁷ Isto, str. 83.

⁴⁸ Goli otok // Hrvatska enciklopedija. URL: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=22573> (2021-07-13)

⁴⁹ Stipčević, Aleksandar. Nav. dj. (1994.), str.162.

⁵⁰ Usp. Isto, str 162.

Jugoslavija je imala još jednu sličnost sa Sovjetima, a to je uporaba umobolnica. Procjenjuje se da je do 1989. godine u takve umobolnice otpremljeno stotinjak novinara, pisaca i svih drugih koji su pisali „klevete“ o rukovodiocima, partiji, itd.⁵¹ Katkad se moglo završiti u umobolnici samo ako se vjerno pisalo o situaciji u zemlji, primjerice, o nestašici šećera, kave ili benzina, koja doista jest postojala. Koliko god to zvučalo okrutno, situacija je postala gora kada su vlasti odlučili prave duševne bolesnike staviti u zatvor u ćelije sa zatvorenicima, npr. piscima, bez velikog nadzora kako bi ih „izluđivali“. Takvi tretmani su zabilježeni u zatvorima u Lepoglavi i Staroj Gradiški.⁵²

3.3.3. Kina

Kao što je već u radu navedeno, vrlo rani primjeri cenzure sežu još iz stare Kine. Kina je i dalje komunistička država i već je univerzalno postala simbolom stroge cenzure iako o njenoj situaciji danas nema puno izvora ili informacija upravo zbog cenzure medija s namjerom da se Kina prikaže u što boljem svjetlu, dok joj ostale države povlađuju kako ne bi imale problema s državom koja je zasigurno ekonomski div na tržištu.⁵³ Unatoč trenutnoj situaciji, ipak neki od najgorih primjera su oni iz doba vladavine Mao Zedonga (1949.-1976.), koji je našao nadahnuće u drevnoj Kini. Kao i u drevnoj Kini, tako su i Mao Zedongu najviše smetali intelektualci i privatne knjižnice. Problem koji su intelektualci, pa tako i knjižnice, stvarali jest propitkivanje vlasti i samog vladara. Poticali su društvo na razmišljanje i traženje odgovora na pitanja na koja, naravno, vladar nije htio odgovoriti (uglavnom su to bili problemi gdje odlazi novac iz državne blagajne i zašto vladajući žive toliko raskošno dok narod jedva ima dovoljno za jesti). Tako je Mao Zedong, ogorčen ideološkom borbom unutar vlastite zemlje, odlučio očistiti zemlju od štetnih knjiga, počevši od javnih knjižnica, a potom i onih privatnih.⁵⁴ Vlasnici privatnih knjižnica bili su uglavnom intelektualci koji su studirali na Zapadu, ali i intelektualci koji nisu studirali na Zapadu, ali koji nisu krili svoje divljenje prema zapadnjačkoj kulturi i znanosti. Nije teško zaključiti da se Mao Zedongu nije sviđala ideja širenja zapadnjačkih svjetonazora u njegovom režimu, pa je stoga osnovao posebne udarne skupine crvenih gardista, koje su u

⁵¹ Usp. Isto, str. 176.-177.

⁵² Isto, str. 177.

⁵³ Veg, Sebastian. Eliminating Disharmony: Recent Examples of Censorship in Chinese Writing and Cinema. // *China Perspectives*. 3 (2007), str. 66.-72. URL: : <http://journals.openedition.org/chinaperspectives/2043> (2021-09-21).

⁵⁴ Usp. Stipčević, Aleksandar. Nav. dj. (1994.), str. 86.

vrijeme tzv. kulturne revolucije, koja je započela 1965. godine i trajala nekoliko godina, očistile brojne privatne knjižnice od štetnih knjiga. Važno je naglasiti da Crveni gardisti nisu bili obrazovani ljudi, pa čak ne uvijek i pismeni, pa se nije od njih moglo očekivati da identificiraju knjige koje nisu bile štetne i koje bi se eventualno mogle ostaviti vlasniku. Zbog manjka pismenosti, ali i volje za identificiranjem knjiga, može se očekivati da su na improviziranim lomačama ili slanjem u tvornice papira tako i osudili neke dobre knjige.⁵⁵

Mao Zedong je naravno imao i plan „preodgoja“ pisaca pomoću prisilnog tjelesnog rada, pa je tako za vrijeme već spomenute kulturne revolucije poslao na tisuće sveučilišnih profesora, znanstvenika, liječnika, slikara i drugih intelektualaca u selo, na prisilni tjelesni rad, da ih izliječi od „opasnih liberalističkih“ i protu-partijskih i protu-državnih ideja. Baš ta ideja potaknula je njegove nasljednike da naprave isti takav „preodgoj“ nakon krvoprolića na trgu Tiananmen u Pekingu, u proljeće 1989. godine, nad studentima koji su protestirali jer su htjeli bolje životne uvjete kao što su oni na Zapadu. Oni koji su preživjeli, na tisuće njih, su poslani na selo „očistiti“ se od „prljavih“ ideja.⁵⁶ Dakle, i ovdje je vidljiv sličan tip kazne smaknućem ili logorom kao i u SSSR-u i Jugoslaviji.

Naposljetku, potrebno je dodati da su Kinezi u prošlosti, ali i danas, koristili još jedan način rješavanja štetnih knjiga. Pretvarali su ih u stari papir, ali bez poteškoća na koje su naletjeli Sovjeti, kao što je, primjerice, bila krađa zaplijenjenih knjiga. Loše knjige slane su u tvornice papira gdje bi bile temeljito izrezane na sitne komadiće. Činilo se to vrlo promišljeno kako bi se izbjeglo da poneki primjerak loše knjige putem netko ukrade i proda na „crnom“ tržištu, gdje su takve knjige postizale visoku cijenu.⁵⁷

3.4. Demokracija na primjeru SAD-a

Cenzura nije bila svojstvena samo društvima s totalitarističkim uređenjem. Zanimljivo je da baš SAD, zemlja koja samu sebe naziva najslobodnijom na cijelom svijetu, ima jako puno cenzure čak i danas. Iako ta cenzura nije toliko očita i nema opasne posljedice, kao što su gulazi ili smrtna kazna, ona i dalje postoji i na svoj unikatan način kontrolira građane. S druge strane,

⁵⁵ Isto, str. 86-87.

⁵⁶ Usp. Isto, str. 162.

⁵⁷ Isto, str. 132-133.

već prije nekoliko desetljeća ta cenzura je bila puno eksplicitnija. U vrijeme senatora Josepha McCarthyaa (1947.-1957.) u SAD-u je bila drugačija politička i društvena klima. Već je poznato da je dugo vremena trajala anti-komunistička klima u SAD-u, a ni Sovjeti nisu baš favorizirali Ameriku. Dakle, skoro je i logično da je postojao neki oblik cenzure s obje strane. Kao što je već rečeno, Sovjeti su imali strogu cenzuru. Ono što nije rečeno jest da su, osim vlastitih neistomišljenika, cenzurirali i strane autore. Cenzura zapadnih autora je bila česta, a naročito su cenzurirali američke autore, što je, naravno, nešto što su vlasti SAD-a primijetile. Kako su reagirale na to je zanimljivo, jer se baš McCarthy ugledao na svoje neprijatelje i pokušao zaštititi svoju zemlju od subverzije iz inozemstva i od unutrašnjih, vrlo brojnih, neprijatelja.⁵⁸ Tako je McCarthy započeo svoju kampanju u kojoj je na meti imao znanstvenike, filmske djelatnike, pisce, novinare ili bolje rečeno intelektualce i to naročito one ljevičarskih i liberalnih pogleda. Zbog toga su knjižničari morali voditi računa o onome što nabavljaju, preciznije kakvi su autori, što vlasti kažu o pojedinim knjigama i na taj način prilagoditi svoju nabavku novoj političkoj situaciji ukoliko su htjeli izbjeći sudbinu progonjenih autora.⁵⁹ Paranoja senatora McCarthyja, kako su kasnije povjesničari nazvali McCarthyjevo stanje, nije bila potpuno bezrazložna, jer su tenzije između SSSR-a i SAD-a bile izuzetno velike te je trajao Hladni rat koji je doveo do progona mnogih ljevičarskih i liberalnih pisaca i njihovih djela. Sva djela i svi autori za koje bi se moglo posumnjati da samo naginju komunizmu su bila cenzurirana ili zabranjena u SAD-u. Čak nije bilo potrebno biti komunist kako bi autor dospio na tzv. crni popis senatora McCarthyja i njegovih fanatičnih istomišljenika. Kada bi pisac bio proglašen opasnim za nacionalnu sigurnost za svoga života, onda su počela brojna prisluškivanja, praćenja, prijetnje, šikaniranja, a njegove bi knjige bile izbačene iz knjižnica u Americi, ali i iz knjižnica u američkim informativnim središtima diljem svijeta.⁶⁰ McCarthy je stoga, ne zamarajući se previše time da će SAD zbog cenzure koja se provodila izgubiti svoj ugled demokratske države, poslao svoja dva pomoćnika u sedam europskih zemalja da unutar osamnaest dana pregledaju i obave „čišćenje“ knjižnica u američkim informativnim centrima. Kada su se vratili, obavijestili su ga da u knjižnicama koje su posjetili ima preko 30 000 prokomunističkih knjiga. Knjižničari tih knjižnica morali su poslušati upute iz Washingtona i odstraniti sve opasne knjige. Pojedini knjižničari koji su se htjeli istaknuti svojom odanosti te su knjige spalili.⁶¹ U toj je akciji na tisuće knjiga izbačeno iz američkih javnih knjižnica.

⁵⁸ Stipčević, Aleksandar. Nav. dj. (1992.), str.42.

⁵⁹ Usp. Isto.

⁶⁰ Usp. Isto, str. 109.

⁶¹ Usp. Isto.

Sastavljeni su popisi nepoćudnih autora, a McCarthyevi su emisari u zemlji i inozemstvu pazili da se ta akcija provede onako kako je zamišljena.⁶²

Nije samo McCarthy koristio cenzuru za svoju političku dobit, već je bilo i drugih političara koji su činili isto. U Americi često lokalni političari koriste cenzuru ne bi li zadobili simpatije birača. Tako je guverner države Georgie, Eugene Talmadge, naredio 1941. godine da se iz knjižnica u koledžima izbace knjige koje loše govore o Bibliji, o državi Georgii ili o Jugu.⁶³

Dakle, zlouporaba moći za političku prednost je bila češća nego što tadašnji mediji priznaju. Političari nisu jedini koji su to radili, štoviše, češće su to bila različita udruženja ili grupe, primjerice, roditelja ili građana, a to je, za razliku od dosadašnjih primjera, davalo ujedno i više i manje slobode ljudima. Primjerice, slučaj koji se dogodio godine 1984. u Church Hillu u državi Tennessee karakterističan je za američke prilike. Skupina roditelja osnovala je društvo pod nazivom „Citizens Organized for Better Schools“ (COBS), tj. Organizirani građani za bolju školu. Te je godine društvo poduzelo akciju za odstranjivanje određene serije knjiga iz knjižnice tamošnje škole jer su zabrinuti roditelji došli do saznanja da su protukršćanske i usto protuameričke. Članovi te skupine građana zabranili su svojoj djeci da čitaju te sporne knjige i ispisali su ih iz knjižnice.⁶⁴ Ni djela u kojima se iznose ideje oprečne onima koje su ukorijenjene u određenoj sredini ne smiju se naći u javnoj knjižnici ako korisnici te knjižnice smatraju da su te knjige odveć lijevo ili odveć desno usmjerene, da su socijalističke ili revolucionarne i sl.⁶⁵

Naposljetku, jedan konkretan primjer političke cenzure u SAD-u je *1984*, knjiga Georgea Orwella. Orwell je tu knjigu pisao doslovno krajem svoga života, čak je morao ubrzati kraj jer je umirao od tuberkuloze dok ju je pisao, ali ona se danas smatra njegovim najvećim postignućem, jer je na spretan način napravio paralelu s komunizmom iz 1948. godine. Knjiga je zapravo kritika komunizma i prikazuje ga u negativnom svjetlu, spominjući policiju uma, Velikog Brata koji sve vidi, konstantne izmjene povijesti i ratove koji nikad ne prestaju te slične grozote. Danas je ta knjiga također i na brojnim popisima lektira diljem svijeta, ali, nažalost, Amerikanci se očito nisu potrudili prije nego su je cenzurirali u 1960-ima, jer bi uvidjeli da knjiga ne promovira komunizam, već čini baš suprotno. Nikad nije bila zabranjena na nivou SAD-a, ali jest na nivou brojnih država, škola i knjižnica unutar njih. Razlozi su varirali od

⁶² Isto.

⁶³ Isto, str. 127.

⁶⁴ Usp. National Coalition Against Censorship. *Books on Trial: A survey of recent cases*. New York: National Coalition Against Censorship, 1985., Str 3-5.

⁶⁵ Usp. Robotham, J; Shields, G. *Freedom of Access to library materials*. New York: Neal-Schuman Publishers Inc. 1982. Str. 81.

zajednice do zajednice, ali svima je bilo očito da je problem čisti spomen komunizma. Mnogi se očito nisu ni potrudili pročitati knjigu, a možda su je pročitali i nisu shvatili njenu poantu, te su je samo pripisali pro-sovjetskoj ideologiji. Sličan problem su doživjela i druga Orwellova djela u Americi, posebice *Životinjska farma* (London, 1945.). Unatoč tome što ona ne prikazuje komunizam u dobrom svjetlu, često je bila zabranjivana pod izgovorom da je prokomunistička i da sadrži eksplicitne seksualne sadržaje.⁶⁶

4. Zaključak

Još od drevne Kine pa sve do današnjeg dana primjetno je postojanje cenzure jer se trenutna politička vlast, bez obzira na vremenski period i državno uređenje, želi zadržati na vlasti te iz toga razloga cenzurira ono što smatra potrebnim. Svaka cenzura ne mora biti ekstremna, kao ona u staroj Kini, fašizmu ili komunizmu; neke cenzure mogu biti jedva primjetne, kao što je slučaj u današnjoj demokraciji. U pojedinim slučajevima cenzura je potrebna jer je sloboda govora ograničena pravom čovjeka na privatnost.

Politička cenzura, koja je ponajprije bila predmetom interesa ovog završnog rada, posljedica je želje trenutne vlasti da zadrži svoju vladajuću poziciju, u tome ne biraju sredstva i niti jedna žrtva nije prevelika. Politička se cenzura obično odnosila na djela koja su neku državu i/ili vlast prikazivala u negativnom svjetlu, spominjala revolucionarne promjene koje bi ugrozile postojeću vlast ili pak jednostavno drukčija uređenja prikazala u pozitivnom svjetlu i slično.

Pitanje cenzure je jako kontraverzno jer, osim pitanja je li ona potrebna ili ne, treba postojati i pitanje koči li ona razvoj ili ga potiče? Isto tako djeluje li cenzura ili čini knjige još popularnijima? Možemo reći da cenzura djelomično koči razvoj, jer se puno autora moralo suzdržati od pisanja ili objavljivanja svojih djela kako za ista ne bi platili glavom. Nepoznato je koliko je točno djela uništeno u brojnim spaljivanjima knjiga još iz doba drevne Kine pa sve do danas; to je zasigurno napravilo određenu razliku u povijesti kakvu je znamo. Unatoč tome, iz opće kulture je već vidljivo da je cenzuriranje određenih djela i autora rezultiralo time da ih je više ljudi htjelo čitati, vjerojatno baš zato kako bi vidjeli zbog čega je djelo cenzurirano. Ljudi su po prirodi jako znatiželjna bića i time je velik broj zabranjenih knjiga danas proglašen

⁶⁶ Usp. Karolides, N. J. et.al. Nav. dj., str. 126-131.

klasicima, a dobar dio njih je i obavezno štivo u školama. Cenzura će vjerojatno uvijek postojati, ali to ne znači da će spriječiti ljude da pišu i čitaju zabranjenu literaturu.

5. Literatura

1. Cenzura. // Hrvatska enciklopedija. URL: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=11246> (2021-06-25)
2. Finn, Peter; Couvée, Petra. Afera Živago: Kremlj, CIA i bitka za jednu zabranjenu knjigu. Zagreb: Profil, 2015..
3. Globačnik, Matko. Prikaz knjige – Adolf Hitler, "Mein Kampf. Eine kritische Edition", 2016. URL: <https://historiografija.hr/?p=8044> (2021-07-07)
4. Goli otok. // Hrvatska enciklopedija. URL: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=22573> (2021-07-13)
5. Karolides, N. J.; Bald, M; Sova, D. B. 120 Banned Books, Second edition: Censorship histories of worlf literature. New York: Checkmark books, 2011.
6. Klanjac, Ana. Zabranjeno čitanje (3.dio): tehnike i načini cenzure. URL: <https://www.ziher.hr/zabranjeno-citanje-3-dio-tehnike-i-nacini-cenzure/> (2021-09-27)
7. Komunizam. // Hrvatska Enciklopedija. URL: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=32694> (2021-06-28)
8. Lav Trocki. // Hrvatska enciklopedija. URL: <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=62394> (2021-09-27)
9. Müller, Claudius Cornelius. Qin Shi Huang // Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/biography/Qin-Shi-Huang> [2021-07-06]
10. National Coalition Against Censorship. Books on trial: A survey of recent cases. New York: National Coalition Against Censorship, 1985.
11. Robotham, J; Shields, G. Freedom of Access to library materials. New York: Neal-Schuman Publishers Inc. 1982.
12. Stipčević, Aleksandar. Cenzura u knjižnicama. Zagreb: Filozofski fakultet, 1992.
13. Stipčević, Aleksandar. O savršenom cenzoru iliti priručnik protiv štetnih knjiga i njihovih autora. Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske, 1994.
14. United States Holocaust Memorial Museum. URL: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/book-burning> (2021-06-28)
15. Veg, Sebastian. Eliminating Disharmony: Recent Examples of Censorship in Chinese Writing and Cinema. // China Perspectives. 3 (2007), str. 66.-72. URL: : <http://journals.openedition.org/chinaperspectives/2043> (2021-09-21)